

SZABÓ LŐRINC ÉS A TEST*

KABDEBÓ LÓRÁNT**

Szabó Lőrinc költészetében a test mint a személyes létezés formaviselője megkülönböztetett helyet köt le: az életmű és a megfogalmazni vágyott személyiségkép közötti kapcsolatkeresés színhelye. A személyiség definiálhatatlan, a test tárgyyszerűen leírható, meghatározó szerepet tölt be. Poétikájának alapvető meghatározója, hogy az ember – szemben a romantikusan egységként értelmezhető és védelmezhető magányos személyiséggel – a testben és a test által válik kiszolgáltatottá: „magányod / barlangját kard kutatja át”. „Kezek szélvésze motollál / örvényt körém”.¹ Az ember benne létezőként bezárva dokumentálhatja kiszolgáltatottságát létezése viszontagságainak közepette. A test, állandó változásnak kitett mindenkori állapotát az épülés és bomlás egyszerre jelenléte határozza meg. A fizikai és társadalmi létezés tényei a test alakváltozataiban szembesítődnék, megütköznek, egymást felülírják. A költő katonai műszóval definiálja: terep. Monográfia sorozatom második kötetében, az *Útkeresés és különbéke* címűben 1974-ben ezt ekképpen fogalmaztam meg: Szabó Lőrinc költészetében tudomásul veszi a szereplehetőségek megszűnését, mégis megtartani igyekszik a személyiség megvalósításának igényét. Költészetében ez a lehetetlen megkísértése, mert nem választja szét időben kora történelmi adottságát és a személyiség-megvalósítás tervét; nem tesz különbséget a jelen és az azt felváltó, megváltoztató, újfajta lehetőségeket ígérő jövő között, hanem a benne lehetetlenülő, mégis vágyott lehetőségeket egyazon jelen időben formálja meg, illetőleg engedi formálódani. Így versében két szemléleti mód alakul: a kiteljesedni akaró lázadó önmagát felbiztató szólama, és az ennek kudarcait figyelő, szkeptikus elemző látásmódja. A költő egyenlő eséllyel hagyja szóhoz jutni a versben az önmegvalósításra törekvő és az ennek lehetetlenségét konstatáló szólamokat. A két szólam ugyanakkor direkt módon nem szembesülhet, mert ez a költészet nem poláris ellentétükben, hanem két, egymást nem metsző síkban ragadja meg őket. A heideggeri értelemben vett körülbeszélés módszerét választva. Az egyik cselekvően kialakuló jellegű: a vágyak síkján jelentkezik, szerepeket próbál fel, és lázad a külvilág nyomása ellen; a másik szemlélődő jellegűen a tehetetlenségben teljesedik be: szkeptikusan beletörődik a külvilág változtathatatlan látott szövevényrendjének tudomásulvételébe. Nevezzük az egyik szólamot az *aktor*-ének, a másikat a *néző*-ének, mindkettő azonos eséllyel van jelen e versekben, a tu-

* Részletei elhangzottak az ELTE Magyar irodalom- és Kultúratudományi Intézet által 2010. november 25–27-én *Filológia – Nyilvánosság – Történetiség* címmel rendezett konferencián, és Egerben a Fiala Írók Szövetsége és az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Irodalomtudományi Tanácsa által *Nyelv, performansza, közvetlenség* címmel 2011. május 26–27-én megtartott konferencián.

** A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

This work was carried out as part of the TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 project in the framework of the New Hungarian Development Plan. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

¹ SZABÓ LŐRINC, *Politika, A bolond kezei között*. In: Szabó Lőrinc összes versei. Budapest, Osiris, 2002. I. 263, 254–255. (A továbbiakban az idézett versek ebből a kötetből valók.)

datban lezajló „tükörszínháték” egyformán szükséges szereplői ők. E kettő feszültségéből adódó „tükörszínháték” versbeli megjelenési formája az én elnevezésem szerint: Szabó Lőrinc *személyiséglátomása*.² Ugyanezt Kulcsár-Szabó Zoltán 2010-es könyvében így fogalmazza tovább: „A *Te meg a világ* kevésbé az individualitás önleírását, mint inkább ennek végső lehetetlenségét tárja fel, az individuum költészete helyett az individuum válságának költészetét megvalósítva.”³

Ebben a poétikai mezőben válik hangsúlyossá a személyiség és a test képzetének elkülönülő kezelése. A test felszabadultan az egymással konfliktusos nem találkozható szövegek tárgyasulását terepe, gyűjtődénye.

Tünnünk kell, táplálni s növelni,
ellenségünket, a halált,
ki húsunk vak terein át
rejtelmes geometriák
kezével építi magát,
hogyan egyszer meg tudjon születni.

Milyen okos és mily türelmes!
Mi vagyok neki? Vad terep;
s ő, mint hódító hadsereg,
egy élethosszú ütközet
alatt megszállja testemet
és elvégzi, amit kitervez.
(Gyermekünk, a halál)⁴

Ki vagyok én?
Ami vagyok, alaktalan
folyina szét valami halálban,
de véletlen formát találtam
s most élek külön és magam.
Testem, szegény,
te vagy a teremtő edény,
aki egykor kimerítettél
a semmiből és segítettél,
hogyan legyek a sok én közt én is Én

(Testem)⁵

A „testem” a személyiséglátomás egyik legfontosabb tematikus egysége. Szabó Lőrinc költészete ennek az örökké változásban lévő terepnek a leírása, számbavétele.⁶

A *Te meg a világ* kötetben reprezentálódó test: az *én* teste. Költészete első nagy felvételében ennek a keverődénynek alakulását figyeli, fájja, rettegi és esetenként

² KABDEBÓ 1971/4, 443–466; KABDEBÓ 1974. 59–104; interneten: <http://mek.oszk.hu/05200/05232>

³ KULCSÁR-SZABÓ 2010

⁴ SZABÓ Lőrinc: *Gyermekünk a halál*. In: SZABÓ 2003, I, 293.

⁵ SZABÓ Lőrinc: *Testem*. In: SZABÓ 2003, I, 240–242.

⁶ Minderről Kulcsár Szabó Ernő mondott ki még alapvető észrevételeket, éppen a Szabó Lőrinc-i „belső végtelen” leírásának átvezetésével József Attila *Ódájába*. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A „szerelemi” líra vége. „Igazságosság” és az intimitás kódolása a későmodern költészetben*. In: KULCSÁR-SZABÓ Ernő 2010, 235–261.

gyönyörteliséget ünnepli. Létezőként, a tudatban oly bizonytalanná alakuló személyiséglátomás tárgyiasult megjelenési formájaként: „és siratlak, hogy mindezért / oly rútúl fogsz bünhödni a végén”.⁷ És ebben, az *én* személyiséglátomásában a *más test* érdektelen, élettelen tárgy. „Mint lámpa, ha lecsavarom, / ne élj, mikor nem akarom”, „a sorsomnak alkatrésze”, „a világnak / kedvemért ellentéte vagy”. Amint mindezt meghatározóan a *Semmiért Egészen* című versében meg is fogalmazza.⁸

* * *

Második nagy költői felívelése ezzel szemben abból a felfedezéséből indul, hogy a poétika képessége ennek éppen az ellentéte: „a teremtést építi át”.

a ringó ábrák, lebegő
áramok és szimmetriák,
a tündéri játék mögül
előborzong a túlvilág,⁹

Az *Egy téli bodzabokorhoz* címzett versében¹⁰ ennek szellemében gondolja át a *másik test*, a nőiség átalakulásait egy növény ciklusos változásainak leírásával, a változó formáltságok megjelenítését pedig a költészettörténet különböző stílusformációival alakítja versében. Az egészet beszélgetés formájában rögzíti: a megismerés és megértés keresésével akarván feledtetni a másik iránti eddigi rá nem figyelését. Ezáltal a költészet alakzatait és a női testiséget együttérzékelve veszi számba összefogva a másik formáltságú verset és a női test alakváltó létformáit. Továbbra is szétválasztva a személyiség fogalmát és a test leírását. Csakhogy ebbe az újraszerveződő személyiséglátomásba már tárgyiasultként éppen a *másik test* esélyét teszi meg vizsgálódása céljává.

A másik test, a „én” testemen túli világ leírhatóságának a látomásrendje szervezi Szabó Lőrincnek a *Harc az ünnepért* kötettel 1938-cal elkezdődő és a *Tücsökzenében* 1947-ben, majd kibővítve 1957-ben tetőző költészetét. Szabó Lőrinc ekkorra tudatosítja és értékesei poétikailag korábbi, kidolgozatlanul, kötetbe emelés nélkül hagyott megfigyelését, hogy ez a vizsgálódó *én* csak egy a többi *én*-ek között, az *én és ti többiek* relativista tudatrendszer egyik tagja.¹¹ Felismeri, ha a világot csak az *én* vizsgálatára kisajátított és versében újrateremett terepként fogja fel, ezzel olyan szubjektívizmushoz jut, amely éppen eredeti, az általános érvényűséget is elérni akaró célját ronthatja le. Így keresi azt az *interszjektív* világgépet, amelyet már nem csak személyes látomásából teremthet, de amelyet az *én és ti többiek* által közösen feldolgozható adatok alapján alakíthat ki. Szabó Lőrincnek ez az ismeretelméleti fordulata számomra összeolvasható Husserlnek, a transzcendentális fenomenológiájában bekövetkezett önkorrekciónak, „valóban nyugtalanító aggály”-ának megjelenésével.¹² „Ha én, az elmélkedő Én [...] abszolút egó-mra redukálódok, és arra, ami abban konstituálódik, vajon nem váltam-e solus ipsé-vé, és így az öneszmélésnek eme filozófiája

⁷ SZABÓ Lőrinc: *Testem*. In: SZABÓ 2003, I, 242.

⁸ SZABÓ Lőrinc: *Semmiért Egészen*. In: SZABÓ 2003, I, 288–289.

⁹ SZABÓ Lőrinc: *Rádiózene a szobában*. In: SZABÓ I, 433–434.

¹⁰ SZABÓ Lőrinc: *Egy téli bodzabokorhoz*. In: SZABÓ 2003, I, 515–516.

¹¹ SZABÓ Lőrinc: *Én és ti, többiek*. In: SZABÓ 2003, I, 438–440.

¹² Husserl az 1929 februárjában Párizsban, a Sorbonne-on tartott, utóbb *Párizsi előadások* címen rekonstruált szövegében veti fel ezeket a problémákat. Lásd: HUSSERL 1972, 227–275. valamint Vajda Mihálynak a kötethez írott *Előszóját*. Az idézetek: HUSSERL 1972, 268–270.

nem pusztá, ámbátor transzcendentál-fenomenológiai szolipszizmus-e?” Ezután szinte költői erővel, Szabó Lőrinc tőle függetlenül szerveződő versével számomra összeolvashatóan írja le az *én* és *ti többiek* megjelenését filozófiai rendszerében:

Szabó Lőrinc:

Ember, akárki vagy,
felelj s törd át nehéz magányomat,
törd át! Kell, hogy légy!... mert miért keressük
mindig egymást, mindig a másikat
s mindenkivel a közös gondolat
édes otthonát, ha zárva marad
testünk börtöne, és benne a mag,
magányos lelkünk, melynek ős-sötét
burkát soha más föl nem nyitja-tárja,
mint a halálon- s testen-túli vég
romboló és rejtelmes kémiaja?

Husserl:

„Mert én valóban tapasztalok másokat, és nem a természet mellett tapasztalom őket, hanem a természettel egybeszővődve. Ugyanakkor azonban különleges módon is tapasztalok másokat, nemcsak a térben, a természettel pszichológiailag egybeszővődve, hanem úgy is tapasztalom őket, amint ugyanazt a világot tapasztalják, amelyet én tapasztalok, s úgy is, mint akik engem tapasztalnak, s tapasztalják azt, ahogyan én őket tapasztalom stb. Magamban tapasztalom magamat transzcendentális tudatéletem keretében, tapasztalok mindent és mindenegyet, és tapasztalom a világot, de nem pusztán az én privát világomként, hanem mint interszubjektív világot, amelyik mindenki számára adva van, a maga objektumai révén mindenki számára hozzáférhető, és ugyanakkor benne tapasztalom a másokat mint másokat és mint egymás számára és mindenki számára jelenlevőket. Hogyan érthető ez, ha továbbra is érvényes, hogy mindaz, ami számomra létezik, csupán az én intencionális életemben nyerhet értelmet és csupán ott igazolódhatik? [...]”

Ezután határozottan szétválasztja az *Én*-t és *Ti* többiekét: *„Minden saját tudatéletem közvetlenül és sajátlagosan tapasztalok, mint azt magát, de nem így az idegent: idegen érzékelést, észlelést, gondolkodást, érzést, akarást. [...] Ámde mégis – másodlagos értelemben, egy sajátos hasonlóság-appercepció módján – bennem magamban tapasztalom az idegent, az következetesen jelzi magát a számomra, eközben egyértelműen igazolva is önmagát. Leibnizcel szólva: A magam eredetiségében, az én apodiktikusan adott monásomban idegen monások tükröződnek, és ez a tükröződés önmagát következetesen igazoló indikáció [...] Éppen ezáltal tágul ki a transzcendentális szubjektivitás interszubjektivitássá.”*

* * *

És ezt követően „ugorgyunk” a legkésőbbi Szabó Lőrinc-versekhez. Amikor a költő témája a Husserl-lel egy időben kezdődő poétikai önkorrekciónak végső állomásához, a *másik test* iránti kíváncsiságához elvezeti. A *Semmiért Egészen* verset a köztudat az önzés, a másikat kizárás, a solus ipse verseként tudatosítja. És így fogja fel maga a költő is. Készülve az ellenversét megírni. Magam is, a két Kulcsár Szabó is felmentjük a verset e hagyó-

mányos „önzés”-értelmezés alól. De a költő igazát is el kell ismerjem, amikor élete utolsó évtizedében deklaráltan valamilyen ellenversét igyekszik megírni második felívelése célképzeteként. A *Semmiért Egészen* a másik testet azzal magasztatja fel, és ezért várja a feloldó megbocsátását, hogy magához hasonlatossá szervítette. Kései poétikájának lényege ennek korrekciója: a másik test sajátosságainak, másságának az érdeklődése tárgyává emelése. A felgyújtott lámpa önfénye, a másik monász sajátosságának monitorizálása lesz poézisének tárgya. Rátalál a talányos nők szériájára, már nem a legyőzött vagy a tőle elkülönülő, hanem a férfivel szemben önállóságát kiharcoló és védő nő kerül a versek reflektorfényébe, a nő, aki – Arany balladás előrelátásával: – „úgy játszott a legénnyel, / Mint macska szokott az egérrel!” Vagy Szabó Lőrinc megfogalmazásával: „tetszik neki a játék, a hatalmának az átérzése.”¹³ A személyes megismerés látomása versében kiegészül a másik személyes testtel viszonyba kerülő testek személyiségi jellemzőire való rákérdés módzataival. „Hajoltam én is arra a felfogásra, hogy a férfi természete poligám, a nőé monogám. Mint egy középkori vagy keleti kényúr, olyan hűséget kívántam, követeltem. Legismertebb versemből, a *Semmiért Egészen*ből eléggé kiderül. Most már sokat változtam, korom is segített ebben, megértőbb, belátóbb lettem. »Mindenért – mindent«.”¹⁴ „Korom”: életkora, saját épülése-romlása, avagy korszaka, amely a szexuális forradalom jelentkezése?

Az átrendezés első stációja a *Tücsözkzene* 1938-at követő szerelmi ciklusa,¹⁵ amelynek során a különleges-rejtélyes kedvessel „megbeszéli” az emlékezetben testeknek egyesülését. Az első olyan leírás a testi kapcsolatról, amelyben a másik készültségére is figyelemmel látszik lenni. Igaz, ennek ellentételezéseként a szeretkező csigák látványán való elgondolkodás ijedelme, döbbenete is megjelenik a *Rémület* című darabban. De benne mindkettőben: „Én, Te, s Isten, s így tovább –” Az öntudatlan extázis ellenében az extázis közös tudatosulását szeretné poétikailag megragadni. Ekkortól nem az én testem gyűjti magába a világ látomását, hanem olyan – nevezem: interszjektív – látomásra törekszik, amely a „testeknek egységét” foghatná egybe. „Maradj velem, mert beesteledett!”

A *Tücsözkzene* vonatkoztatott ciklusocskájában, az *Egymás burkai* és *Kettős hazánk* című versek környezetében rákérdéz: *Emlékszel? Mire?* Kiszáll a kérdés a személyes elbeszélésből. Nem tudni, a versbe emelt retorikai formáció önmegszólítás vagy felszólítás valloására. A folytatás pedig már az 1953-as *Késő* című szonett retorikáját előlegezi:

S csak így érdemes összebujni, csak
így, az Én végső, leghalálosabb
magnövekedésében. Valami
váltás ez, testé-léleké: mi, ti:
közös út; de még nénéd vagy hugod
soha senki el nem mesélte, hogy
ti hogy repültök.

Eszerint a kettő-egyben érzés szerint rendezi át huszonöt év kínos és gyönyörteli emlékeit egy másfél éven át fenntartott képzeletbeli téridőben *A huszonhatodik év* szonettjeiben. De hiába dörömböl a titkok kapuján, nem jut túl a *Semmiért Egészen* zárlatán: kitárulás, pokoljárás és a megváltódás keresése egyszerre ez az összegezés. De *A huszonhatodik év*

¹³ KABDEBÓ 2010, 79.

¹⁴ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 282.

¹⁵ SZABÓ Lőrinc, *Rémület, Nem és Igen, Nem igaz! Felejteti? Emlékszel? Mire? Utazunk, Egymás burkai, Kettős hazánk, Karszt, éjféli, A neved*. In: SZABÓ 2003, II, 186–191.

életrajzi véletlene nem a tudatok kapcsolódását hozza, hanem saját tudatában a történetek átrendeződését éli meg. A megtörténtek átrendezését kísérli meg, a neoplatonista metafizika ars poeticája szellemében. Ennyiben *A huszonhatodik év* előhangként jelenik meg a *Káprázat* ciklus felvezetéseként.¹⁶ A képzeletben felidézett történetekbe belekapcsolódik egy harmadik szereplő, lelkeknek csodás egységét vonja be látomásába egy elképzelt vagy valóságos jelenbeli megvalósulás részeként:

Tegnap egy
nő, akiről tudnom kell, hogy szeret,
akarta, hogy benne érzek:
egymást öleltük, minket a sirod,
élet s halál hármunkon osztozott;
és sose voltunk még oly boldogok.

A *Káprázat* ciklusban jelenik meg programszerűen a másik tudatába való beköltözés igénye. A másféle részvételben átélhető testi tények remélt leírhatósága, mint igény. A modern férfi-nő kapcsolat egymást kiegészítő voltára való ráismerés poétikáját alakítva verse célzatosságaként.

Utolsó verseiben a *másik test* mint másik, lekérdezhető tudati létállapot kezd definiálódni. És ekkor adódik az élet nagy csodája, egy intellektuálisan is megélt „káprázat”, amint egyik szonettje címébe emeli ezt a beszélgetős-rákérdezős együttlét formáját, melyet a költő éppen életösszegez, személytelen költészetének alanyaként akart beleépíteni életművébe. A maga *Vita Nuováját* mint egy kibontásra tervezett (de utóbb be nem teljesült) „asszonyi komédia” előképét. Az 1953-as *Késő* című vers nem a személyre, hanem a személy válaszára éhes költői kíváncsisággal építi a készülő verset, a tematikát hangsúlyozza: ti hogyan fogadjátok? Ezt akarja álom-szintézissé oldani ebben a szerelmi ciklusban.

De csak rejtse kebled hívó bimbáját!
Azt mondtad: onnan gyöngyözik tovább
bennetek a vágy első gyönyöre,
s ígérted: elmondod majd, s hogy a te
agyad meg tudja...

(Késő)¹⁷

De hiába erősíti fel a *Tücsökzene*-ciklusocska személytelenített retorikáját ad personam felszólításra. A hozzáfűzött csalódottan panaszkodó (valójában ekkor is ad personam diktáló) magyarázatot ismerjük a *Vers és valóság*ból: „[...] nagyon szerettem volna, már régóta megtudni, hogy a nők, a kiegészítő vagy ellenpárjaink, mit éreznek a szerelemben. Mi a hasonlóság és a különbség a nő és a férfi szerelmi élménye közt. Ezt még egy nő sem tudta nekem megmagyarázni. Akiktől reméltem, hogy beszélni tudnának róla, kisiklottak előre.”¹⁸

Ekkor kapja meg ajándékszerűen egy asszony első szerelmének meséjét. „Lényeges: a legelső szerelmét, ha majd el fogja mondani, akkor »az egész életét egyszerre megértem« – jegyezte meg beszélgetéseik kezdetén, 1955. június elején. »57. február végén« aztán erre

¹⁶ SZABÓ Lóránt: *Káprázat: 1953–1956*. In: SZABÓ 2003, II, 337–346.

¹⁷ SZABÓ Lóránt: *Késő*. In: SZABÓ 2003, II, 341.

¹⁸ SZABÓ Lóránt: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 281.

is sor került.”¹⁹ „A megrendülés egész életére kihatott, s talán ezért lett bizalmatlan, zárkózott, titkolózó és alkalmilag kapkodó a szerelemben.”²⁰ A kapott történet, a mese válik egy szexuális megnyilvánulási forma kódjává.²¹

Ő 21 éves volt, első Sorbonne-i, párizsi éveinek tavaszán, akkor zárdában lakott, onnan járt az egyetemre. Sokan udvaroltak neki, ő mindenkit leutasított, még nem szemtelenkedtek, 3 magyar kolléga védte. A Luxemburg kertben történt egy májusi napon, nem tudja, hogy alkonyat tájban-e vagy délelőtt, hogy egy indifferens ember ott áthaladva bemutatott neki egy magas, aranybarna hajú 25 éves orvost. Eső után volt az idő, a szökökutat ugráltak, a párázat szivárványszínt mutatott az oldalozó napban (tehát mégis este!) Gyönyörű csillogó látvány volt! Rajongva beszélt róla! Aztán hármásban haladtak tovább; rögtön óriási hatást tett rá a fiú. Addig megcsókolni se hagyta magát (a fiú valahogy még aznap másodszor is érte jött vagy hozzá jött). Kialakult a szerelem. Mindig ezzel volt. A fiú rendkívül tartózkodó volt, egy özvegy asszony egyetlen, nagyon féltett fia: nőhöz még nem volt köze. Július elejére hamisítottak egy itthoni szülői beleegyezést a lánynak, mert még kiskorú volt, és megesküdtek. Aztán Nantes környékére, a tengerpartra utaztak, expresszvonaton, ott (nem tudom, hol) panzióba mentek, hegy tetején, nagy lelátással a vízre. Kissé részletesen elmondta nászéjszakájukat, a fiú türelmes volt. Ablakuk a tengerre nézett. Naponta úsztak a vízben. Nagy hőség volt. Egy szombattól voltak ott. 7ednap, pénteken délután, ő kissé rosszul volt a vízben, gyalog ment félkörben az öböl partján vissza. Láta, hogy a férje úszik. Aztán egy kiáltás, és süllyedő fej, és soha többé. Örjögött, hogy mi történt. Sírva ment fel. Reménykedett, hogy valahogy megmenekült és visszajön, vagy hogy kiveti halott testét a víz.

A megszerzett enigmát azonnal birtokába veszi a költő, elkezdi rejtvényként verssé alakítani.²² A „két időben” való lét egyben az egyedi történet megsokszorozódásának alkalma. Egy régmúlt történet magyarázza a jelen viszonylatokat. Testeknek lelki „egységé”-ként való megélése, a *Tücsökzene*beli „Szép volt, isten volt, Egy Volt a Világ.”²³ harmóniája, a becéző szerelem hangneme múlt időben – mégis szemünk elé idézve katasztrófálisan, Atlantiszként süllyed a tengerbe. És a tér és idő másik partján, a jelenben ismét adódik a rákérdezés alkalma: „Ma is látják az ----- elmerült fejet?” A versfogalmazvány árukkodóbb, a kíváncsi kérdezést formálja. Meddig él az emberben a múlt, mennyiben meghatározó érvényű a jelenig? „Óh, üveges szemek!” Bezárhatja-e egy régmúlt tragédia véglegesen az emberi érzékenységet? A túlélő is halottá merevedik?

A végleges vers feloldóbb: „hallgatag szemek!” A kettős időt egy élőként is tovább funkcionáló halott hordozza. A múlt megköti az asszonyt, aki ezzel láncolja magához mostani partnerét. Elveszi szabadságát. Mire az: költőként mindkettejük szabadságáért magára vállalja a felelősséget. A kioldást a kettős időből. „Feldolgozni próbáltam.”²⁴

¹⁹ KABDEBÓ 2010, 86.

²⁰ KABDEBÓ 2010, 88.

²¹ KABDEBÓ 2010, 87–88. A költő bátyjának hagyatékában maradt gyorsírasos lap és megfejtés, és a megfejtést ellenőrző Lipa Tímea igazításaival.

²² MTA KK Ms 2272/16.

²³ SZABÓ Lőrinc: *Egy Volt a Világ*. In: SZABÓ 2003, II, 12.

²⁴ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 170.

Szomszéd panziószoza

Egyszerre két helyen? Egyszerre két időben? Be gyors híd villan föléd! –
 Hó álmoként nyílik lent az öböl,
 a kék tenger. S megint jön, sirva, föl,
 a szép nő. Az idegen! Egy hete
 esküdtek. S most éppoly csönd tölti be,
 mint amelyről hallgat. Oly végtelen,
 mint a gyilkos víz! Első szerelem,
 az borzongja a magányát tele,
 egy heti üdv, a ma rémülete
 s a makacs remény. A meghitt szoba
 minden éje, napja, pillanata
 benne örvénylik: azt belőle már
 ki nem moshatja új vágy s új halál.
 Nagy nyár izzott tetők, szirt s part felett.
 Ó tárt ablakán nézte a vizet.
 Szomszédom volt... Óh, hallgatag szemek!...
 Látják ma is az elmerült fejet?²⁵

Az életrajzi-mesés véletlenül súlyosabb tragédiákra lát rá a költő. „És csodálatosképpen most jobban foglalkoztatott a régi fájdalma, amelyet most tudtam meg, mint közvetlen mai események...” – mondja a költő a *Vers és valóság*ban.²⁶ Érthető, hiszen korszakos formátumú történetre talált. A becézést rövid időre befogadó, hamar elvesztő asszony történetében a két háború és két embert vesztő rendszer idején hasonló áldozatokat magukban hordó asszonyok és férfiak örökös gyászának ősképet formálhatja meg általa. Bekapcsolja egyben kora tragikus adottságaiba. Összekapcsolja a maga meghurcoltatásaival.

„Egyszerre két időben lenni”, „Egyszerre két helyen!” A magányos test poklának egy életen keresztül való megélését találja meg ebben az életrajzi mesében, mintegy saját poétikai problematikájának tükörképét. A személyiség meg nem írható egész-ségének történetére talál rá egy női megfelelőben, így a töredékeket összerímeltetheti. A monolit személyiség ábrándja, amely szenvedéssel telítette egy életen keresztül verseit, most feloldódhat: a látomásról lemond, csak monolit testek vannak, amelyek magukba zárva a be nem teljesedett egész-ség töredékeit – azok zárványait – hordozzák. Mindezek élőként benne maradnak a test emlékezetében, és annak elkövetkező viszonyulásait a továbbiakban befolyásolóként életre kelnek minden egyes újabb kapcsolatkeresés során. Nem menekülni kell a másiktól, hanem éppen megismerni, mert a másik kapcsolódása válhatja ki az *én*ben (mai kifejezéssel:) az alvó terroristát. Csakis ebben a másikkal figyelő kapcsolatban tárul fel az *én* személyiségének töredékességeiből felépülő jelenbeli meghatározottsága. A régmúlt imigyen tagozódhat bele a jelenbe. Viszonyíthatóvá alakul, a jelen dekódolásának módozatát kínálja, esetleg feloldható. Avagy, mint Szabó Lőrinc különleges verse esetében: kibontható. Miért különleges? Mert egy kapott narrációt képes saját kérdéseit megválaszoló transzplantációvá alakítani. A másikat értelmezni, és ezáltal a maga kérdéseit kielégíteni.

²⁵ SZABÓ Lőrinc: *Szomszéd panziószoza*. In: SZABÓ 2003, II, 214.

²⁶ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 271.

A megismert életrajzi mesének a hallatára szétesik a világ a költő poétikai tudatában. A „Költő Agya” befogadja ezt a töredékekből állandóan változóan összeálló személyiség-létállapotot. Amely az egyes testek emléksanyagából és tudati zárvényaiból a pillanat intencionáltsága szerint reprezentálódik. Ebből a szétesésből keresi ki a pillanatnyi verses reprezentálódást költőként. Ehhez kell a pillanatot meghatározó külső testből átvehető ingersorozat, amely azután történetként-meseként realizálódhat a költői tudatban. Ezáltal a szétesés, az állandó „Egyszerre két időben lenni”, „Egyszerre két helyen!” megsokszorozza a monolit-voltában szikkadtá váló személyes tudatot.

Tematikáját tekintve a feláldozottság megjelenítése a vers. Az *idegen* történet interszjektív válik. Megértve benne a saját narrációjában ítéletre szánt asszonyt a maga következmény-voltában, hozzátársítva az önmagában élő más történetű, de hasonlóan meghatározó zárvényokhoz. Kimondva végre az egyszerre megértéssel ellenpontozó, bibliai ihletettségű, de saját költői módszere leglényegére is utaló kérdést megválaszoló végezt: „Én ismerem!”

Aki önmaga megkeresésében vált bizonytalanná, ezzel a másik test történetébe tekintve önmaga lényegéből is meghatározó tudáshoz juthatott.

És ez a tudás a testről egyrészt megnövelte tudását az egyes személyiség szövevény-rendszerének viszonylatairól, – másrészt kitágította az egyestől széttartó világ kikerdezhetőségi mezőjét, ezzel a kérdező bizonytalanságát tovább növelve.

Ezekhez pedig társíthatta „hozott anyagként” a *Végső nyomorúság* című modern történetet,²⁷ melynek témáját egy világháborús szerelmi regényből emelte ki. Az asszony kriptamnéziás gyásza és a háborús szeretők kölcsönös kiszolgáltatottsága között kapcsolatot találva, elvégezhetette költészetében a „rég és modern” tragikus szintű azonosítását:

„Végső nyomorúság – Minden eddiginél nehezebb és veszélyesebb körülmények közt kierőszakolt találkozók öröme és fájdalma és félelme íratta ezt a verset. – Bernáth Aurélné fél éve unszolt már, hogy olvassam el egy Greene nevű új angol prózaíró *Das Ende einer Affäre* című regényét, melyet Aurél nemrég hozott magával Németországból. A regényben, melleleg, szerepelnek Fau-lövedékek a II. világháborúból. Ezt az ismert tényt használtam fel kiindulópontul. Egyébként a regénybe még mindig csak belelapoztam, így láttam leírva a Fau-kettő hatását. – Az én versemmek semmi köze a regény e részéhez sem. Az a kockázatvállalás kínjairól és félelméről szól és – részemről mindenestre – a szerelem és az elszántság nagyságáról még ilyen veszélyben is.”

Mikor Londont döngölte a *Fau Egy*,
csak összebujt, bármit veszíthetett,
háztömbök ötpercenként freccsenő
poklában az igazi szerető,
éppígy – dönts bár, Sors, tiltást, terheket
tonnákat rájuk, százat, ezreket,
tízezerszeres gondot, akadályt,
kétségbeesést, szégyent és halált:

²⁷ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 273. Ugyanez Bernáthné visszaemlékezésében: „Az előző évben olvastam Graham GREENE *Das Ende eines Affäres* című könyvét. Van ebben egy fantasztikus jelenet két titkos szerelmes találkozásáról a Fau eggyel éppen ostromlott Londonban. Ezt a részt annakidején megmutattam Lőrincnek és ő a *Tücsökzene* egyik versébe beleszótt egy erre való utalást.” (BERNÁTH 1956, 96.) A vers datálása: „III. 12–15” (MTAKK Ms 2272/16.)

kockázatukat szítod csak vele,
 nem a lemondást: ők már sohase
 változnak; pénzt csak, időt s ideget
 morzsolsz; nincs több bűn, nincs oly rémület,
 hogy száz aknával ne fűrná a vágy:
 el-, el-, elérni egymás ajakát,
 vagy, ha az már nem jut, egymás kezét,
 vagy, ha még az se, szemük közelét,
 vagy, ha... Jaj, a végső nyomoruság
 romja alól... egymás... gondolatát...

Így jön létre a Szabó Lőrinc-i költészet utolsó, sajnos már csak pár versre kiterjedhető szakasza. A szétesést a Cressida-léttel mesébe fogó tudati állapota. Így egészítheti ki egymást a *TücsökHzene* 1957-es kettős zárása, az anyját sirató költő „Jaj, nincs holnap! Jaj, nincs föltámadás” kétségbeesése, és a *Holdfogyatkozás* mindent elrendező látomása, „van a Földön túl is esemény”.

Ha a női test történetéből fakad számára a széteső világ képe, az utolsó pillanatban (nem a betegsége tudatára gondolok, a gyors tüdőrákról semmi jelzése ekkor még!, hanem a kötetek lezárultának nyomdai sürgetésére) mintegy villámfénynél megvilágosodik tudatában a szétesésből megszerveződő nőiség képlete. Beleírja *A huszonhatodik év* és a *TücsökHzene* zárásába a nevezzük Cressida-képletnek ezt a felfedezését. Ebből szövi meg a költő a maga utolsó „költészet és valóságát” talán pontosabban a maga „cserebomlását”, hogy visszautaljak a Goethe-regény eredeti címére. A testek közötti „biokémiai alkatra” való utalását. Annak a kapcsolódásnak átgondolását, amikor „lelki megnyugvást nem is annyira a teljesen odaadó férfi, hanem a teljesen megbízható férfi jelenthette e kivételes nőknek.”²⁸

Cressida – *A Shakespeare-féle Troilus és Cressidából indultam ki, akit kissé (talán nem is csupán kissé) jóindulatúan néztem szerencsétlen vergődésében, a megjegyzéseiből, amelyeket általában a szerelemre tett. Óráá gondoltam, amikor az első sor utolsó két szavát és a második sort leírtam. A 4. sor „kémiaja” a biokémiai alkatra kíván utalni. Állati világ, jog, szokás, lélektan mind az ő érvei lehetnek. Rá utal az is, hogy „még így sem önző”, illetve „még így is tiszta”, ahogyan először leírtam. – Zeusz lánya = itt Pallasz Athéné. – Gejzirliget = [...] ²⁹ álomképek értelmében. – A becsület „kétes”, mert elvileg és esetenként vitatható. – A lényeg a vonzalmamban hozzá az, hogy így is, ilyen felfogással, csakugyan, bár fájdalmasan, szerelem típusát. – Hogy a száz év száz év múlva következik-e be, azt nem tudom, de a fejlődés efelé tart. Boldogok lesznek a konzervatív férfiak, és sok konzervatív visszaesés lesz a nők részéről is. (És nem csupán konzervatív hazugság, mint ma!) – A 13–14. sorhoz: a titkosan követett szerelem idején, tehát csaknem mindenkor,*

Cressida

Ismeritek Cressidát? Én igen!
 Legizgatóbb, legfájóbb fűszerem.
 Oly kéj rontja, mint engem, s gyöngeség
 s kémia a lelkiismeretét.
 S még így sem önző! Hogy mentse magát,

²⁸ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 273.

²⁹ A *Vers és valóság* előkerült gépiratában olvashatatlaná kitörölt rész.

most téged mintáz, Állati Világ,
 téged magához, érzékeny Idő,
 téged, Jog, Szokás, Lélektan. A nő
 érik benne, kit minden pillanat
 folyton feltölt. Esze több, súlyosabb
 Zeusz lányáénál. Mint gejzirliget
 ugrálja körül álom, örület,
 mámor, szerencse. Egykor orvosa
 a megbízható cinkos volt. De ma
 teste a kétes becsület helyett
 szinte-nyílt szabadság zsákmánya lett...
 Így is szereted? – Akkor védj, szívem:
 száz év múlva nem lesz más szerelem.

És még *A huszonhatodik év* végébe is bekéretőzik a férfi-nő kapcsolat korábbi végiggondolásának felbomlása. Olyannyira, hogy áthangolja a „két élő” viszonyának ekkorra kialakuló tapasztalata az „egy halott” szakrális képét is.

114.

A szörnyeteg

Ez az: mért kellett más is?!... Nem elég,
 még a legjobb sem elég, amíg egy?...
 Sötét éhség a vér: szerettelek,
 s más is, százakat, – nem voltál elég!
 Megjártam poklaikat: nem elég
 akarat, hűség, jóság, szeretet;
 ima és vezeklés még kevesebb:
 ördögi elv az „elég nem elég”!
 Bóg teste óljában a szörnyeteg,
 – súgja örült barátom. De lehet
 oltanom lámpás érzékeimet,
 hogy megvakulva – lássak?... Jaj nekem,
 mért hazudtam, hallgatva, kedvesem!...
 (De hátha te is így voltál velem?!)

115.

De hátha te is...?

De hátha te is így voltál velem?!...
 Mérem, századszor, a szabadszerelmet
 s angyalpéldáit a leghűbb sziveknek,
 de vergődöm csak és kételkedem:
 hátha te is így, így, emberien,
 részleges becsületben, így viselted
 a bűnt s a gyönyört, lelki-testi terhed,
 így magyaráztad, s kényszereiden
 el-elborzadva fürkészted, ki vagy,
 míg össze nem tört egy rossz pillanat:
 amiatt vagy már rég a föld alatt?...
 Óh, végzet romlékony kalandja!... Tetszik,
 nem tetszik, saját férgei kikezdi
 az élet, még mielőtt sírba fekszik!³⁰

³⁰ SZABÓ Lőrinc: *A szörnyeteg, De hátha te is...?* In: SZABÓ, 2003, II, 283–284.

Mi történt a költő tematikájában? Milyen „új szörnyűség” vonzza be egy átalakult világba? A politika, a kedves halála, a saját betegség nem volt oly erős, hogy megzavarja a *Valami szép* életmagyarázatát. De megjelent életében egy másfajta megfigyelési perspektíva, amellyel gyorsan a saját kétidejűségébe is belevilágít. Végül pedig ennek a Költő Agyába költöző másokra figyelésnek tragikusan feloldó hatását, *A huszonhatodik év* ugyanekkor készített *Utóhangjában* értelmezi.

Szakadékok

Uj, másik veszély az idő: kopik
 benne ideg és érzés; renyhül a
 jóllakott vágy fülleget mámore!
 Veszély a tér is: be kevés, amit
 összehozhat, földet és népeit!
 S kapcsolhat késve (vagy korán) maga
 az élet sok bolond mozdulata:
 két jó vonzás rosszkor találkozik!
 Vakon ring bennünk az örök kaland,
 vakon köröttünk; percről-percre hang
 kél s hal; szín s illat; víz fut s áll a part.
 Hogy ismerjen egymásra tegnap és ma?
 Hogy Óceán s a Dolomit?... Nos, és ha
 még több nyíl élénk – a vég szakadéka?!³¹

Szakadékok – Kiszolgáltatottságot, zavart és szerencsétlenséget okozó egyéb elmentések, ütközések, veszélyek: az idő, a túltelítettség, az elszakítottság, s ami annál is több: a soha nem találkozás és a rossz „moment”: irtózatot tömegek dolgozik lehetőségeknél azon, hogy valami ne sikerülhessen! „Vakon ring bennünk az örök kaland”... Mellesleg szólva saját magamat neveztem bizonyos okokból Dolomitinak. Az „Óceáni” volt az, akinek ifjúkori, tengerhez fűződő tragikus élményét – mert átéreztem – a Tücsökzene mostani 1957-es pótvérsei közt rejtetten, A szomszéd panziószoza címmel feldolgozni próbáltam.³²

De a talált tárggyal, a megszerzett anyaggal szabadon kezd gazdálkodni. Feldolgozza. „Most már sokat változtam, korom is segített ebben, megértőbb, belátóbb lettem.” Cressidáját végül is beemeli költészetébe „káprázat”-világába. Ezáltal („magamban”: költészetében) elvégezte a megismert személyiség szakralizálását is.

És így kapcsolódhatok a Szabó Lőrinc-i rejtetekutak egy poétikailag befejezetlenül maradt változatához, amit megírtam a *Titkok egy élet/műben* című tanulmányomban egy alkotáslélektani rejtély egy lehetséges verziójaként. Rejtélyé: mert a költő halálával csak a fogalmazványai váltak dokumentálhatóvá. Amint azt Szabó Lőrinc hátramaradt gyorsírási feljegyzései alapján végiggondoltam. Mi válik mindebből a konglomerátumból irodalomtörténeti-esztétikai értéké?

Amint a költő szembesíti a *Harc az ünnepért* ünnep-vágyát és – túl ezen – a Shakespeare-i ihletésű *Cressida*-jelenséget, ami riasztó rémként ránkszakadt az elmúlt félszázad etikájában. Mialatt a *Vers és valóság* saját életművét összegező monstruózus, időt lekötő-

³¹ SZABÓ Lőrinc: *Szakadékok*. In: SZABÓ 2003, II, 282.

³² SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 170.

faló diktálásában egy a költőt segíteni akaró asszonyi jóságot és áldozatkésztséget megismer, ezzel párhuzamosan, a szöveg egészébe – és kiegészítésébe különösen, a *Bizalmas adatok és megjegyzések* történeteibe-viszonyportréiba – belediktálja-belemondja és új verseibe (a *Káprázat* címmel olvasható ciklusba, méginkább a *Tücsökzene* kiegészítő 1957-es verseibe, sőt még *A huszonhatodik év* zárásába is) beleformálja az emberi kapcsolatokat veszélybesodoró modern Cressida képletét: a kiszolgáltatottá váló nő és a nőnek kiszolgáltatott férfi eseteit. Ebből szándékozott megépíteni az általa Vita Nuovájának tervezett narratív-verses alkotását. Hogyan próbálta végülis összefoglalni a létezés élete során – visszamenőlegesen is – megélt és elképzelt evilági tapasztalatait?

A költőben élő projekciós készség zseniális fellobbanásaként. Ami alkotói élete egész folyamán az alkotás egyik meghatározó jellemzője lehetett a számára. Így emelkedik a mindennapokban megismert és megszenvedtetett Korzati Erzsébet *A huszonhatodik év* mítikus műzsájává; Bajor Gizi az elfojtott – soha-ki-nem-mondott, csak a Vers és valóságban egy másik asszonynak elstutogott – álmaiban formálgatott szerelmi érzés *Kalypsó*ként megnevezett istennőjévé – és egyben egy megsemmisített 1927-es versciklus fikciósan lefokozott hősnőjévé; a Habsburg főhercegnével való találkozás az 1938-at követő *Tücsökzene*-részletben (*Rémület, Egymás burkai, Kettős hazánk*) a szerelmi extázis megborzasztó és ezzel szembesítve végtelenbe emelő alkalmává.

Miként a két nem kapcsolatát a maga hagyományosabb szociológizáltságában a *Te meg a világ* verseiben a férfi részéről gondolta át a költőn azonképpen – nyilatkozatai során – mindig is meg akarja írni a *Semmiért Egészen* ellentétét. Nevezzem így: a Mindenért Semmit. Ez lett volna az ő Vita Nuovája, ha be tudja fejezni. A nő, aki az állandó bizonytalanság: a létbeli és a történelmi kiszolgáltatottság átélője és egyben átélettője. A mondással való ki nem mondás, a férfit függőben tartó kisugárzó erő. *Cressida*: aki a magára hagyott férfi megfigyelője lesz. A költő szerepe a versekben: a szerelmére hiába váró férfi képletének a *Régi és modern* című versben³³ megrajzolt élethelyzet modellé emelése. *A huszonhatodik év* folytatását, de egyben fordítottját készült megírni. Ott a nő függött a férfitől (még a jóvátételben is: a versbeli létezése módozatával tette a Költő Agyától függővé!), itt olyan poétikai narratívát gondolt végig, amelyben a férfi kerül reménytelenül függő helyzetbe a nőtől. Ezt a poétikai helyzetet próbálja egy konkrétan feltüntetett vágyott életrajzi helyzetben elképzelni, és – mint ahogy ez a versekből állandóan ki is bukik – tudatosítani ennek elérhetetlenségét. Ehhez készült felhasználni helyzeteket, szövegeket, függetlenül azoknak életrajzi realitásától. Ezekhez fantáziált prózai szövegeket is (mint elbeszélte történetek utólagos variánsait a gyorsírásos töredékeiben, hasonlóan ismert álomleírásaihoz). Így valóban elfogadható a *Vers és valóság*ban elmondott poétikája a *Káprázat* ciklus személytelenségéről.³⁴

Hogy az ő számára ez a képzeletbeli Kedves hogyan épült volna véglegessé, ezt ma már nem tudhatjuk. Egy biztosan elfogadható: a projekció motiválhatta ennek a narratívának a kiépülését. Mint ahogy többi, hasonlóan megformált alkotásai esetében is a tényektől elkülönülő poétikai építmény formálódott véglegessé a versben. Ezt a narratívát már a halál megakadályozta, hogy kiépítse, pedig sikeres kötetté épülhetett volna.

Hogyan kapcsolódik ez a családokat romboló, a Shakespeare-i Cressida sorstól és szereptől ihletett, a férfit mindig az elhagyattatás pillanatában feltüntető „felszabadult nő” mo-

³³ SZABÓ Lőrinc: *Régi és modern*. In: SZABÓ 2003, II, 221.

³⁴ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. In: SZABÓ 2001, 278.

dell a *Harc az ünnepért* misztikumának kiegészítésévé? Két 1956 év végi versének alkotói pozíciója és a kis Hölty-vers fordítás 1953-ból válaszolja meg a kérdést. A Hölty-vers az ideális, sőt idilli család-kép felszíkraztatása.³⁵ Vele ellentétben a *Kétségbeesés*³⁶ Cressida-képlete mint a költőtől idegen és megvetett világ szereplője a maga pusztítóan ijesztő mi-voltában jelenik meg („956. XII. 9.”):

ha parancs, mit szeszély vagy bosszu szab rád,
 ha örület vihara, míg lehet,
 élni még az egyetlen életet,
 véletlenek e bus-bolond kalandját:
 kedves, akkor Amit Mindenki Tesz,
 azt teszed csak, ami természetes,
 s ami tán a jövő törvénye lesz
 (be sivár törvény!)

De ennek ellentétéként megszólal a *Semmiért Egészen* ellen-kívánalma, a korábbi Szabó Lőrinc-től oly idegen ünnep-fogalom verssé fogalmazása a férfi-nő-kapcsolat átértékelésé-
 ként:

akkor, bármi szégyen,
 hallgatásodat megszentelve kérem:
 „Tarts meg hűséged gyönyörű hitében!”

És a ciklust záró dal így kap lírai hitelt ebben az ellen Vita Nuovában („1956. IX. 15.”):

Még jobban!
 Három virágból összerak a rét
 és semmiből a fájdalom.
 Az ősz se hoz meg, bár a fecske még
 fecseg a sürgönydrótokon.
 Hol vagy? A táj sóváran tikkad, ég,
 némán a lélek, szárazon.
 Fájj, fájj! Még jobban! A rossz sem elég,
 hogyha temiattad kapom.³⁷

Fájdalmas dallá stilizálása az elképzelésnek, amelyet majd a *Régi és modern* („1957 III/5.”) című versben formál világirodalmi szintű alkotássá.

És ha könyvben gondolkozunk, a *Vers és valóság* sajátos lebegtetéssel beszél *A rossz szerető* 1949-es hévízi álomversének történetéről. A vers etikai tanulsággal elkészített, „végleges” jelzéssel ellátott (valószínűleg 1955-ös vers – a Válogatott-száma számára igazított, abból mégis kimaradt) átírata *A gyáva szerető* címet kapja. A *Vers és valóságban* a *Káprázat* ciklus előhangjaként méltatja a költő a verset. Benne stilizálja poétikaivá a könyv narratíváját. Képeletté formálva a narratívát:

„mégis csak tőle hült bennem a hév,
 s nővé hiányként egyre hangosabban
 szólt rám valami torz és gyáva dallam:
 »Mi lesz ebből, milyen új szörnyűség?!«”

³⁵ HÖLTY, Ludwig Christoph Heinrich: *Májusi éjszaka*. In: SZABÓ Lőrinc: *Örök Barátaink*. In: SZABÓ 2002, II, 43.

³⁶ SZABÓ Lőrinc: *Kétségbeesés*. In: SZABÓ 2003, II, 344.

³⁷ SZABÓ Lőrinc: *Még jobban!* In: SZABÓ 2003, II, 346.

Magának a vázlatokba omlott Vita Nuovájának ez az előhangja. Ahányszor írtam a versről, másról modellezettnek tűnt fel számomra ez a szonett. Valójában a projekció remeke. És talán egy viharos érzelmi életű ember életgyónása: az eltűnt idő képzelgéseinek visszavétele. Jó érzéssel diktálja a vers beilleszthetőségét az életművébe: megtalálta a helyét a diktálás során.

Titkok? Az alkotás titkai, melyekhez a nagy költő az élet minden mozzanatából összegyűjti a maga sóváran megfigyelt mozzanatait. Kár, hogy a maga *Harc az ünnepért* kötetétől épülő Vita Nuovája nem valósult meg. Benne fáj a részletekben a csalódott ember fájdalma, a kétségbeesés a világ omlása miatt. „Omlás, rémület” – zárja *A huszonhatodik év* utolsó részleteinek egyikét. Melybe beleálmodta a „Felcsapó hit, láng” reményét és a „hűség gyönyörű hitét.” Mert a *valóság* csak a *versben* válhatott elviselhetővé számára. „Ima a gyönyör, a gyönyör ima” – ebben a poétikájában volt képes elviselhető formává alakítani a létezés kiszolgáltatottságát. Egy Költő Agyában.

BIBLIOGRÁFIA

BERNÁTH 1956

BERNÁTH Aurélné: *Szabó Lőrinc utolsó látogatása Ábrahámhegyen*. In: „*A megélt költemény*”. *Szabó Lőrinc levelezése Bernáth Auréllal és családjával*. A vers datálása: „III. 12–15” (MTAKK Ms 2272/16.)

HUSSERL 1972

HUSSERL, Edmund: *Válogatott tanulmányai*. ford. Baránszky Jób László, Előszót írta Vajd Mihály. Budapest, Gondolat, 1972

KABDEBÓ 1971

KABDEBÓ Lóránt: *Szabó Lőrinc személyiséglátomása az 1929–1932-es versekben*. ItK, 1971/4, 443–466.

KABDEBÓ 1974

KABDEBÓ Lóránt: *Útkeresés és különbéke*. Budapest, Szépirodalmi, 1974. 59–104. interneten: <http://mek.oszk.hu/05200/05232>.

KABDEBÓ 2010

KABDEBÓ Lóránt: *Titkok egy élet/műben: Szabó Lőrinc utolsó versciklusának poétikai és filológiai szembeállítás [átdolgozott változat]*. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely, 2010 (Szabó Lőrinc Füzetek 11).

KULCSÁR SZABÓ 2010

KULCSÁR SZABÓ Ernő: *A „szerelmi” líra vége. „Igazságosság” és az intimitás kódolása a későmodern költészetben*. In: KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Megkülönböztetések: Médium és jelentés az irodalmi modernségben*. Budapest, Akadémiai, 2010

KULCSÁR-SZABÓ 2010

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínhátéka agyadnak: Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*. Budapest, Ráció, 2010

MTAKK

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattár

SZABÓ 2001

SZABÓ Lőrinc: *Összes versei I–II*. Budapest, Osiris, 2003

SZABÓ 2001

SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság*. Budapest, Osiris, 2001

SZABÓ 2002

SZABÓ Lőrinc: *Örök barátaink I–II*. Budapest, Osiris, 2002

